

DOMSTOLENS DOM
den 20 september 2001 *

I mål C-453/99,

angående en begäran enligt artikel 234 EG, från Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Förenade kungariket), att domstolen skall meddela ett förhandsavgörande i det vid den nationella domstolen anhängiga målet mellan

Courage Ltd

och

Bernard Crehan

och mellan

Bernard Crehan

och

Courage Ltd m.fl.,

angående tolkningen av artikel 85 i EG-fördraget (nu artikel 81 EG) och andra gemenskapsrättsliga bestämmelser,

meddelar

* Rättegångsspråk: engelska.

DOMSTOLEN

sammansatt av ordföranden G.C. Rodríguez Iglesias, avdelningsordförandena C. Gulmann, M. Wathelet (referent) och V. Skouris samt domarna D.A.O. Edward, P. Jann, L. Sevón, F. Macken, N. Colneric, J.N. Cunha Rodrigues och C.W.A. Timmermans,

generaladvokat: J. Mischo,

justitiesekreterare: byrådirektören L. Hewlett,

med beaktande av de skriftliga yttranden som har inkommit från:

- Courage Ltd, genom N. Green, QC, befullmäktigade av A. Molyneux, solicitor,
- Bernard Crehan, genom D. Vaughan, QC, och M. Brealey, barrister,
- Förenade kungarikets regering, genom J. E. Collins, i egenskap av ombud, biträdd av K. Parker, QC,
- Frankrikes regering, genom K. Rispal-Bellanger et R. Loosli-Surrans, båda i egenskap av ombud,
- Italiens regering, genom U. Leanza, i egenskap av ombud,

- Sveriges regering, genom L. Nordling och I. Simfors, båda i egenskap av ombud,
- Europeiska gemenskapernas kommission, genom K. Wiedner, i egenskap av ombud, biträdd av N. Khan, barrister,

med hänsyn till förhandlingsrapporten,

efter att muntliga yttranden har avgivits vid förhandlingen den 6 februari 2001 av: Courage Ltd, företrätt av N. Green och M. Gray, barrister, Bernard Crehan, företräd av D. Vaughan och M. Brealey, Förenade kungarikets regering, företräd av J.E. Collins och K. Parker, och kommissionen, företräd av K. Wiedner och N. Khan,

och efter att den 22 mars 2001 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) har, genom beslut av den 16 juli 1999 som inkom till domstolen den 30 november 1999, i enlighet med artikel 234 EG ställt fyra frågor om tolkningen av artikel 85 i EG-fördraget (nu artikel 81 EG) och andra gemenskapsrättsliga bestämmelser.

- 2 Dessa frågor har uppkommit i en tvist mellan bolaget Courage Ltd (nedan kallat Courage) och Bernard Crehan, pubägare, beträffande ölleveranser som den senare inte har betalat.

Bakgrunden till målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 3 År 1990 avtalade Courage, ett bryggeri i Förenade kungariket med 19 procent av marknaden för ölförsäljning, och Grand Metropolitan (nedan kallat Grand Met), ett bolag med diverse intressen i hotell- och restaurangbranschen, om att slå samman sina serveringsställen (nedan kallade pubar) som hyrs ut av bolagen. Bolagens respektive pubar överfördes därför till Innentrepreneur Estates Ltd (nedan kallat IEL), som ägs till lika delar av Courage och Grand Met. I ett avtal mellan IEL och Courage angavs att samtliga IEL:s hyrestagare skulle åläggas att göra alla sina ölinköp hos Courage. Courage var skyldigt att leverera de beställda ölkvantiteterna till det pris som var fastställt i prislistor tillämpliga på pubar som uthyrs av IEL.
- 4 IEL använde ett standardhyresavtal med sina hyresgäster. Hyresnivån kunde bli föremål för förhandling med den potentiella hyresgästen medan den exklusiva inköpsskyldigheten och andra avtalsklausuler inte var förhandlingsbara.
- 5 År 1991 ingick Bernard Crehan och IEL två tjugoåriga hyresavtal vari ingick en inköpsskyldighet hos Courage. Hyran skulle omprövas vart femte år enligt en metod som innebar att hyran endast kunde justeras uppåt till den hyra som var högst av antingen hyran för den närmast föregående perioden eller den bästa möjliga marknadshyran för återstoden av hyrestiden enligt de övriga hyresavtalsvillkoren. Pubägaren var skyldig att köpa minst en viss angiven mängd av vissa ölsorter och IEL åtog sig att utverka leveranser av de angivna ölsorterna till pubägaren från Courage till de priser som framgick av den senares prislista.

- 6 År 1993 väckte Courage, sökande i målet vid den nationella domstolen, talan om att Bernard Crehan, svarande i målet vid den nationella domstolen, skulle förpliktas betala ett belopp om 15 266 GBP motsvarande obetalda ölleveranser. Bernard Crehan bestred betalningsskyldighet och hävdade att inköpsskyldigheten stred mot artikel 85 i fördraget. Han väckte även ett genkärsmål med yrkande om skadestånd.
- 7 Bernard Crehan gjorde gällande att Courage sålde öl till fristående pubinnehavare till priser som var väsentligt lägre än dem som fanns upptagna i de prislistor som var tillämpliga på IEL:s hyrestagare vilka var bundna av ett exklusivt inköpsavtal med bolaget. Han anförde att denna prisskillnad fick till följd att minska verksamhetens lönsamhet för de pubägare som var bundna av en sådan klausul och att tvinga dem att upphöra med sin verksamhet.
- 8 År 1992 anmäldes det av Courage, Grand Met och deras olika dotterbolag tillämpade standardhyresavtalet till kommissionen. År 1993 publicerade kommissionen ett meddelande med tillämpning av artikel 19.3 i rådets förordning nr 17 av den 6 februari 1962, Första förordningen om tillämpning av fördragets artiklar 85 och 86 (EGT 13, s. 204; svensk specialutgåva, område 8, volym 1, s. 8) och tillkännagav sin avsikt att bevilja undantag enligt artikel 85.3 i fördraget.
- 9 Anmälan återkallades i oktober 1997 sedan IEL börjat använda ett nytt standardhyresavtal vilket även det anmälts till kommissionen. Det nya hyresavtalet är emellertid inte föremål för prövning i målet vid den nationella domstolen, eftersom talan avser verkställigheten av den exklusiva inköpsklausulen i det tidigare hyresavtalet.
- 10 Följande överväganden ledde fram till att Court of Appeal ställde tolkningsfrågorna till domstolen.

- 11 Enligt den nationella domstolen medger inte brittisk rätt att en part i ett rättsstridigt avtal väcker talan om skadestånd mot den andra parten. Härav följer att även om den grund, enligt vilken det hyresavtal han ingått strider mot artikel 85 i fördraget, som Bernard Crehan har anfört till stöd för sitt försvar skulle godtas, föreligger rättegångshinder mot hans talan om skadestånd enligt brittisk rätt.
- 12 Court of Appeal hade för övrigt i en dom som meddelats före begäran om förhandsavgörande, utan att ha funnit det nödvändigt att rådfråga EG-domstolen, fastställt att artikel 85.1 i fördraget syftade till att skydda tredje man, konkurrenter eller konsumenter, och inte parterna i ett rättsstridigt avtal. Parterna är nämligen upphovsmän till och inte offer för konkurrensbegränsningen.
- 13 Court of Appeal har påpekat att Högsta domstolen i Amerikas förenta stater i beslutet *Perma Life Mufflers Inc. mot Int'l Parts Corp.* [392 U S 134 (1968)] fastställt att en part i ett konkurrensbegränsande avtal, om han är den ekonomiskt svagare, kan väcka skadeståndstalan mot den andra avtalsparten.
- 14 Court of Appeal undrar även huruvida det rättegångshinder som uppställs i brittisk rätt gentemot Bernard Crehans yrkanden, vilka beskrivs i punkt 6 i förevarande dom, är förenligt med gemenskapsrätten.
- 15 För det fall gemenskapsrätten ger en part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen ett rättsligt skydd liknande det som ges enligt amerikansk rätt, har Court of Appeal påpekat att det eventuellt föreligger en konflikt mellan principen om självbestämmanderätt i processuella frågor och principen om gemenskapsrättens enhetliga tillämpning.

- 16 Det är mot bakgrund härav som Court of Appeal beslutade att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till EG-domstolen:

- ”1. Skall artikel 81 EG (före detta artikel 85) tolkas så, att den innebär att en part i ett rättsstridigt avtal om hyra av ett serveringsställe innehållande en exklusivitetsklausul kan åberopa denna artikel för att väcka talan (relief) vid domstol mot den andra avtalsparten med anledning av avtalet?
2. Om svaret på fråga 1 är jakande, har parten som väckt talan (relief) rätt att yrka ersättning för skada som påstås ha uppkommit till följd av att han har följt den klausul i avtalet som är förbjuden enligt artikel 81?
3. Skall en nationell rättsregel, som innebär att domstolar inte skall tillåta en person att åberopa och/eller grunda sig på sina egna rättsstridiga gärningar som ett nödvändigt led för att yrka ersättning för skada, anses förenlig med gemenskapsrätten?
4. Om svaret på fråga 3 är att en sådan regel kan vara oförenlig med gemenskapsrätten under vissa omständigheter, vilka omständigheter skall då den nationella domstolen beakta?”

Frågorna

- 17 Den hänskjutande domstolen har ställt den första, den andra och den tredje frågan, vilka skall prövas gemensamt, för att få klarhet i huruvida en part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen i den mening som avses i artikel 85 i fördraget kan åberopa åsidosättande av denna bestämmelse inför en nationell domstol för att väcka talan med anledning av avtalet (relief) gentemot den andra avtalsparten och då särskilt yrka ersättning för en skada som nämnda part påstår har uppkommit till följd av att han har följt en klausul i avtalet som är förbjuden enligt artikel 85 och, följaktligen, huruvida en regel i nationell rätt som innebär att en person inte kan åberopa sina egna rättsstridiga handlingar för att erhålla skadestånd strider mot gemenskapsrätten.
- 18 För det fall en nationell rättsregel av denna typ skulle strida mot gemenskapsrätten har den hänskjutande domstolen ställt den fjärde frågan för att få klarhet i vilka omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av huruvida yrkandet om skadestånd är välgrundat.
- 19 Det skall först erinras om att det genom fördraget infördes en särskild rättsordning som införlivades i medlemsstaternas rättssystem och som är bindande för deras domstolar. Under denna rättsordning lyder inte enbart medlemsstaterna utan även dessas medborgare. På samma sätt som gemenskapsrätten ålägger de enskilda förpliktelser, är den också avsedd att skapa rättigheter som blir en del av de enskildas rättsliga arv. Rättigheterna uppkommer inte enbart då detta uttryckligen sägs i fördraget, utan även på grund av de skyldigheter som fördraget på ett väl angivet sätt ålägger såväl de enskilda som medlemsstaterna och gemenskapens institutioner (se dom av den 5 februari 1963 i mål 26/62, Van Gend en Loos, REG 1963, s. 1 och 23, svensk specialutgåva, volym 1, s. 161, av den 15 juli 1964 i mål 6/64, Costa, REG 1964, s. 1141 och 1158—1160, svensk specialutgåva, volym 1, s. 211, och av den 19 november 1991 i de förenade målen C-6/90 och C-9/90, Francovich m.fl., REG 1991, s. I-5357, punkt 31; svensk specialutgåva, volym 11, s. 435).

- 20 För det andra utgör emellertid artikel 85 i fördraget, i enlighet med artikel 3 g i EG-fördraget (nu artikel 3.1 g EG i ändrad lydelse), en grundläggande bestämmelse som är oundgänglig för att de uppgifter som gemenskapen har anförtrots skall kunna utföras och, i synnerhet, för att den inre marknaden skall kunna fungera (se dom av den 1 juni 1999 i mål C-126/97, *Eco Swiss*, REG 1999, s. I-3055, punkt 36).
- 21 Bestämmelsens betydelse har för övrigt föranlett fördragets upphovsmän att i artikel 85.2 uttryckligen föreskriva att avtal eller beslut som är förbjudna enligt denna artikel är ogiltiga (se domen i det ovannämnda målet *Eco Swiss*, punkt 36).
- 22 Denna ogiltighet, som alla kan åberopa, är tvingande för domstolen så fort tillämpningsvillkoren för artikel 85.1 är uppfyllda och avtalet i fråga inte kan beviljas undantag enligt artikel 85.3 i fördraget (beträffande denna sista punkt, se särskilt dom av den 9 juli 1969 i mål 10/69, *Portelange*, REG 1969, s. 309, punkt 10). Eftersom den ogiltighet som avses i artikel 85.2 är av tvingande karaktär har ett avtal som är ogiltigt enligt denna bestämmelse ingen verkan mellan avtalsparterna och kan inte göras gällande gentemot tredje man (se dom av den 25 november 1971 i mål 22/71, *Béguelin*, REG 1971, s. 949, punkt 29). Denna ogiltighet kan dessutom beröra alla verkningar av avtalet eller beslutet, såväl bakåt som framåt i tiden (se dom av den 6 februari 1973 i mål 48/72, *Brasserie de Haecht*, REG 1973, s. 77, punkt 26; svensk specialutgåva, volym 2, s. 67).
- 23 För det tredje skall det erinras om att domstolen redan fastställt att då artiklarna 85.1 i fördraget och 86 i EG-fördraget (nu artikel 82 EG) till sin natur är ägnade att ha direkt effekt i förhållandena mellan enskilda skapas det direkt genom dessa artiklar rättigheter för enskilda som de nationella domstolarna är skyldiga att skydda (se dom av den 30 januari 1974 i mål 127/73, *BRT* och

SABAM, kallad BRT I, REG 1974, s. 51, punkt 16, svensk specialutgåva, volym 2, s. 201, och av den 18 mars 1997 i mål C-282/95 P, Guérin automobiles mot kommissionen, REG 1997, s. I-1503, punkt 39).

- 24 Det följer av ovanstående att varje enskild har rätt att inför domstol åberopa åsidosättande av artikel 85.1 i fördraget även då vederbörande är part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen i den mening som avses i denna bestämmelse.
- 25 Vad gäller möjligheten att begära ersättning för den skada som orsakats av ett avtal eller ett handlande som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen, erinrar domstolen först om att det enligt fast rättspraxis åligger de nationella domstolarna, som inom ramen för sin behörighet skall tillämpa de gemenskapsrättsliga bestämmelserna, att säkerställa att dessa regler ges full verkan och att skydda de rättigheter som enskilda har erhållit genom gemenskapsrätten (se särskilt dom av den 9 mars 1978 i mål 106/77, Simmenthal, REG 1978, s. 629, punkt 16, svensk specialutgåva, volym 4, s. 75, och av den 19 juni 1990 i mål C-213/89, Factortame m.fl., REG 1990, s. I-2433, punkt 19; svensk specialutgåva, volym 10, s. 435).
- 26 Den fulla verkan av artikel 85 i fördraget, och särskilt den ändamålsenliga verkan av det förbud som stadgas i dess första stycke, skulle kunna ifrågasättas om inte varje person kan begära ersättning för en skada som ett avtal eller ett handlande som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen påstås ha orsakat honom.
- 27 En sådan rättighet förstärker nämligen den verkningsfulla karaktären av gemenskapens konkurrensregler och avskräcker från sådana, ofta hemliga, avtal eller förfaranden som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen. Ur detta perspektiv kan talan om skadestånd inför de nationella domstolarna på ett väsentligt sätt bidra till att bevara en effektiv konkurrens i gemenskapen.

- 28 Mot bakgrund härav kan det inte *a priori* uteslutas att en sådan talan har väckts av en part i ett avtal som skulle kunna bedömas som stridande mot konkurrensreglerna.
- 29 I avsaknad av gemenskapsrättsliga föreskrifter på området ankommer det på varje medlemsstats interna rättsordning att ange vilka domstolar som är behöriga och att fastställa de processuella villkoren för förfaranden som är avsedda att tillvarata rättigheter för enskilda som följer av gemenskapsrättens direkta effekt. Dessa förfaranden får emellertid varken vara mindre förmånliga än dem som avser liknande talan som grundas på nationell rätt (likvärdighetsprincipen) eller i praktiken göra det omöjligt eller orimligt svårt att utöva rättigheter som följer av gemenskapsrätten (effektivitetsprincipen) (se dom av den 10 juli 1997 i mål C-261/95, Palmisani, REG 1997, s. I-4025, punkt 27).
- 30 Domstolen har härvid redan fastställt att gemenskapsrätten inte hindrar nationella domstolar från att övervaka att skyddet för de rättigheter som gemenskapsrätten ger inte leder till en obehörig vinst för rättighetsinnehavarna (se särskilt dom av den 4 oktober 1979 i mål 238/78, Ireks-Arkady mot rådet och kommissionen, REG 1979, s. 2955, punkt 14, svensk specialutgåva, volym 4, s. 557, av den 27 februari 1980 i mål 68/79, Just, REG 1980, s. 501, punkt 26, och av den 21 september 2000 i de förenade målen C-441/98 och C-442/98, REG 2000, s. I-7145, punkt 31).
- 31 På samma sätt utgör gemenskapsrätten, på villkor att likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen respekteras (se domen i det ovannämnda målet Palmisani, punkt 27), inte hinder för att nationell rätt vägrar en part, vilken fastställts bära ett betydande ansvar för att konkurrensen snedvridits, rätt att erhålla skadestånd av sin avtalspart. Enligt en princip som erkänns i de flesta av medlemsstaternas rättssystem och som domstolen redan har tillämpat (se dom av den 7 februari 1973 i mål 39/72, kommissionen mot Italien, REG 1973, s. 101, punkt 10; svensk specialutgåva, volym 2, s. 77) kan en enskild nämligen inte dra nytta av sitt eget rättsstridiga handlande om detta styrkts.

- 32 Bland de bedömningskriterier som kan beaktas av den behöriga nationella domstolen kan nämnas det ekonomiska och rättsliga sammanhang som parterna befinner sig i samt, vilket Förenade kungarikets regering med fog påpekat, vardera avtalspartens förhandlingsstyrka och handlande.
- 33 Det ankommer särskilt på nämnda domstol att pröva huruvida den part som påstår sig ha lidit skada, till följd av att vederbörande ingått ett avtal som kan begränsa eller snedvrider konkurrensen, befann sig i en svagare ställning i förhållande till den andra parten, med följd att dennes frihet att förhandla om innehållet i nämnda avtal och förmåga att undvika skadan eller att begränsa dess omfattning, särskilt genom att i god tid använda sig av alla de rättsmedel som står till hans förfogande, skulle betydligt äventyras eller till och med omintetgöras.
- 34 Kommissionen och Förenade kungarikets regering har med hänvisning till domstolens dom av den 12 december 1967 i mål 23/67, Brasserie de Haecht (REG 1967, s. 525, 537), och av den 28 februari 1991 i mål C-234/89, Delimitis (REG 1991, s. I-935, punkterna 14—26; svensk specialutgåva, volym 11, s. 65) med fog även påpekat möjligheten att ett avtal anses stå i strid med artikel 85.1 i fördraget endast på grund av att det ingår i ett nät med liknande avtal som tillsammans påverkar konkurrensen. I ett sådant fall kan avtalsparten till innehavaren av avtalsnätet inte anses ha ett betydande ansvar för åsidosättandet av artikel 85, särskilt om avtalsinnehållet faktiskt påtvingats honom av innehavaren av avtalsnätet.
- 35 I motsats till vad Courage har anfört skulle en annan bedömning av ansvarets omfattning inte strida mot domstolens rättspraxis enligt vilken det för tillämpningen av artikel 85 i fördraget är av föga betydelse huruvida parterna i ett avtal är jämställda vad gäller ekonomisk ställning och funktion (se särskilt domstolens dom av den 13 juli 1966 i de förenade målen 56/64 och 58/64, Consten och Grundig mot kommissionen, REG 1966, s. 429, 493, svensk specialutgåva, volym

1, s. 277). Denna rättspraxis avser nämligen tillämpningsvillkoren för artikel 85 i fördraget medan de frågor som ställts till domstolen i förevarande mål avser vissa civilrättsliga följder av att denna bestämmelse åsidosatts.

36 Av vad anförts följer att frågorna skall besvaras enligt följande:

- En part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen i den mening som avses i artikel 85 i fördraget får åberopa att denna bestämmelse åsidosatts för att väcka talan med anledning av avtalet (relief) gentemot den andra avtalsparten.
- En nationell rättsregel som förbjuder en part i ett avtal, som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen i den mening som avses i artikel 85 i fördraget, att yrka skadestånd som ersättning för en skada som orsakats av verkställigheten av nämnda avtal, enbart på den grunden att den som framställer yrkandet är part i avtalet, strider mot nämnda artikel 85 i fördraget.
- Gemenskapsrätten utgör inte hinder för en nationell rättsregel enligt vilken det för en part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen inte är tillåtet att åberopa sitt eget rättsstridiga handlande som rättslig grund för att erhålla skadestånd, om det styrkts att parten har ett betydande ansvar för snedvridningen av konkurrensen.

Rättegångskostnader

- 37 De kostnader som har förorsakats den brittiska, den franska, den italienska och den svenska regeringen samt kommissionen, vilka har inkommit med yttranden till domstolen, är inte ersättningsgilla. Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna.

På dessa grunder beslutar

DOMSTOLEN

— angående de frågor som genom beslut av den 16 juli 1999 har ställts av Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) — följande dom:

- 1) En part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrida konkurrensen i den mening som avses i artikel 85 i fördraget får åberopa att denna bestämmelse åsidosatts för att väcka talan med anledning av avtalet (relief) gentemot den andra avtalsparten.

- 2) En nationell rättsregel som förbjuder en part i ett avtal, som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen i den mening som avses i artikel 85 i fördraget, att yrka skadestånd som ersättning för en skada som orsakats av verkställigheten av nämnda avtal, enbart på den grunden att den som framställer yrkandet är part i avtalet, strider mot nämnda artikel 85 i fördraget.

- 3) Gemenskapsrätten utgör inte hinder för en nationell rättsregel enligt vilken det för en part i ett avtal som kan begränsa eller snedvrída konkurrensen inte är tillåtet att åberopa sitt eget rättsstridiga handlande som rättslig grund för att erhålla skadestånd, om det styrkts att parten har ett betydande ansvar för snedvridningen av konkurrensen.

Rodríguez Iglesias

Gulmann

Wathelet

Skouris

Edward

Jann

Sevón

Macken

Colneric

Cunha Rodrigues

Timmermans

Avkunnad vid offentligt sammanträde i Luxemburg den 20 september 2001.

R. Grass

G.C. Rodríguez Iglesias

Justitiesekreterare

Ordförande